

Rolnummer 4486
Arrest nr. 103/2009 van 18 juni 2009

A R R E S T

In zake : het beroep tot vernietiging van de wet van 21 december 2007 tot wijziging van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen wat betreft het geslacht in verzekeringsaangelegenheden, ingesteld door de vzw « Belgische Verbruikersunie Test-Aankoop » en anderen.

Het Grondwettelijk Hof,

samengesteld uit de voorzitters M. Melchior en M. Bossuyt, en de rechters P. Martens, R. Henneuse, E. De Groot, L. Lavrysen, A. Alen, J.-P. Snappe, J.-P. Moerman, E. Derycke, J. Spreutels en T. Merckx-Van Goey, bijgestaan door de griffier P.-Y. Dutilleux, onder voorzitterschap van voorzitter M. Melchior,

wijst na beraad het volgende arrest :

*

* *

I. Onderwerp van het beroep en rechtspleging

Bij verzoekschrift dat aan het Hof is toegezonden bij op 26 juni 2008 ter post aangetekende brief en ter griffie is ingekomen op 30 juni 2008, hebben de vzw « Belgische Verbruikersunie Test-Aankoop », met maatschappelijke zetel te 1060 Brussel, Hollandstraat 13, Yann van Vugt, wonende te 1050 Brussel, Zwanenstraat 50, en Charles Basselier, wonende te 7120 Vellereille-les-Brayeux, route Provinciale 47, beroep tot vernietiging ingesteld van de wet van 21 december 2007 tot wijziging van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen wat betreft het geslacht in verzekeringsaangelegenheden (bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad* van 31 december 2007, derde editie).

De Ministerraad heeft een memorie ingediend, de verzoekende partijen hebben een memorie van antwoord ingediend en de Ministerraad heeft ook een memorie van wederantwoord ingediend.

Op de openbare terechtzitting van 28 april 2009 :

- zijn verschenen :

. Mr. P. Slegers, tevens *loco* Mr. L. Depré en Mr. I. Van Kruchten, advocaten bij de balie te Brussel, voor de Ministerraad;

. Mr. F. Krenc, advocaat bij de balie te Brussel, voor de verzoekende partijen;

- hebben de rechters-verslaggevers R. Henneuse en E. Derycke verslag uitgebracht;

- zijn de voornoemde advocaten gehoord;

- is de zaak in beraad genomen.

De bepalingen van de bijzondere wet van 6 januari 1989 met betrekking tot de rechtspleging en het gebruik van de talen werden toegepast.

II. In rechte

- A -

A.1. De verzoekende partijen voeren drie middelen aan ter ondersteuning van hun verzoek tot vernietiging van de wet van 21 december 2007 « tot wijziging van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen wat betreft het geslacht in verzekeringsaangelegenheden ».

A.2. Alvorens de middelen uiteen te zetten en te bespreken, formuleren de partijen verschillende algemene opmerkingen.

A.3.1. Vooraf merkt de Ministerraad op dat de eerste verzoekende partij bij de Europese Commissie een klacht heeft ingediend wegens een vermeende verkeerde omzetting, door de bestreden wet, van de richtlijn 2004/113/EG (hierna : de richtlijn); in dat geval treedt de Commissie op met toepassing van artikel 211 van het

Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap en ziet zij toe op de goede toepassing van het Europees recht.

Daar het voor het Hof ingediende beroep betrekking heeft op de geldigheid van de omzetting van de richtlijn in het Belgisch recht, vraagt de Ministerraad aan het Hof, teneinde een uiteenlopende rechtspraak en veelvuldige procedures te voorkomen, zijn uitspraak uit te stellen in afwachting van de beslissing van de Europese Commissie over de voormelde klacht. Een dergelijk uitstel zou op zijn minst moeten worden uitgesproken ten aanzien van het eerste en het derde middel, die rechtstreeks betrekking hebben op de draagwijdte van de richtlijn en de omzetting ervan in het Belgisch recht.

A.3.2. De verzoekende partijen werpen in de eerste plaats tegen dat noch de teksten die de rechtspleging voor het Hof regelen, noch het gemeenschapsrecht in een dergelijk uitstel voorzien. Vervolgens merken zij op dat de onderwerpen van de voor de Commissie en het Hof ingestelde procedures sterk van elkaar verschillen : in het ene geval gaat het erom de geldigheid van de omzetting van de richtlijn in het Belgisch recht te beoordelen, terwijl in het andere de grondwettigheid van de wet van 21 december 2007 in het geding is. Gelet op het discretionaire karakter van de bevoegdheid van de Commissie zou het feit dat die laatste geen gevolg zou geven aan de klacht, overigens geenszins kunnen betekenen dat de omzetting door België in overeenstemming is met de richtlijn. De verzoekende partijen merken ten slotte op dat de Commissie, in tegenstelling tot het Hof van Justitie, een politieke overheid is : de procedures die voor haar zijn ingesteld, zouden het door de Ministerraad gevraagde uitstel derhalve niet kunnen verantwoorden.

A.3.3. In zijn memorie van wederantwoord merkt de Ministerraad op dat, hoewel de teksten die de rechtspleging voor het Hof regelen, niet uitdrukkelijk voorzien in de mogelijkheid om de uitspraak uit te stellen, die mogelijkheid daarin evenwel niet wordt uitgesloten. De mogelijkheid om de uitspraak uit te stellen, zou kunnen worden afgeleid uit artikel 90 van de bijzondere wet van 6 januari 1989, dat aan het Hof een ruime bevoegdheid verleent om na te gaan of de zaak al dan niet in gereedheid is : het Hof zou rekening moeten houden met alle elementen waarover het beschikt, met inbegrip van het feit dat een klacht is ingediend.

De Ministerraad merkt eveneens op dat het feit dat het de Europese Commissie vrijstaat aan de klacht van de verzoekers al dan niet gevolg te geven, geen belemmering vormt voor het uitstel. Dat laatste zou het integendeel mogelijk maken te wachten op ofwel de beslissing van de Commissie indien zij beslist de klacht te onderzoeken, ofwel haar beslissing om die niet te onderzoeken; in beide gevallen zou het uitstel het mogelijk maken een uiteenlopende rechtspraak en veelvuldige procedures te voorkomen. Het feit dat de Commissie geen rechtscollege is, zou overigens niet relevant zijn, vermits het dezelfde verzoeker is die het beroep voor het Hof en de klacht voor de Commissie heeft ingediend, met betrekking tot dezelfde gemeenschapsbepaling en, volgens de Ministerraad, op grond van identieke motieven.

A.4.1. De verzoekende partijen formuleren eveneens verschillende inleidende opmerkingen in hun memorie van antwoord, waarop de Ministerraad antwoordt.

A.4.2.1. In de eerste plaats herinneren zij eraan dat het voorstel voor een richtlijn aanvankelijk niet voorzag in een uitzondering op het fundamentele beginsel van de gelijkheid van de geslachten : het verbod om gebruik te maken van actuariële factoren verbonden aan het geslacht was daarin op absolute wijze opgenomen. Daaruit wordt afgeleid dat de afwijkingsmogelijkheid, *in extremis* opgenomen in artikel 5, lid 2, van de richtlijn, niet paste in de filosofie ervan en niet tegemoetkwam aan een dwingende sociale behoefte. Evenzo had de Belgische wetgever oorspronkelijk ervan afgezien van die mogelijkheid gebruik te maken – daar hij de grondwettelijke regel van de gelijkheid van de geslachten op het gebied van het verzekeringsrecht effectief wou maken –, waarna hij zijn standpunt uiteindelijk heeft gewijzigd.

A.4.2.2. De Ministerraad verklaart in zijn wederantwoord dat de algemene filosofie van de richtlijn uitdrukkelijk wordt weergegeven in de overwegingen ervan : zij strekt ertoe de rechten van de individuen te beschermen, enerzijds, en het is onjuist te beweren dat de Europese wetgever zou hebben gestreefd naar de gelijkheid van de geslachten, anderzijds. Hij heeft dat beginsel ingevoerd, waarbij hij evenwel in artikel 5, lid 2, heeft voorzien in de mogelijkheid om een strikte gelijkheid tussen mannen en vrouwen niet toe te passen op het gebied van de verzekeringen, en dit in het belang zelf van alle verzekerden, zowel mannen als vrouwen.

De Belgische wetgever kan, zoals talrijke andere Europese wetgevers, bijgevolg niet onmiddellijk worden verweten dat hij ervoor heeft gekozen gebruik te maken van de afwijkingsmogelijkheid waarin artikel 5, lid 2, van de richtlijn voorziet. Die afwijking is snel tot stand gekomen, door de afwijkingsmogelijkheid op te nemen in artikel 10 van de wet van 10 mei 2007 – die de bestreden wet wijzigt en verfijnt –, teneinde de mogelijke

nadelige gevolgen van een absolute gelijkheid tussen mannen en vrouwen op te vangen. De Ministerraad voegt eraan toe dat de uiteenzetting van de verzoekende partijen betreffende het al dan niet opportune karakter van een dergelijke afwijkingsmogelijkheid in de richtlijn, andermaal zou aantonen dat het beroep steunt op de schending, door de voormelde richtlijn, van het primair Europees recht, problematiek die niet valt onder de bevoegdheid van het Hof.

A.4.3. De verzoekende partijen onderstrepen eveneens dat het voorontwerp van wet, dat de bestreden wet is geworden, alsook de memorie van toelichting ervan door Assuralia zijn opgesteld.

De Ministerraad repliceert dat de werkelijke auteur van de tekst van de bestreden handeling de Belgische wetgever is, samengesteld uit zijn drie takken, die de bestreden handeling heeft aangenomen en zich de – overigens geamendeerde – tekst heeft toegeëigend.

A.4.4.1. De verzoekende partijen formuleren ten slotte verschillende opmerkingen over de door de Commissie voor het Bank-, Financier- en Assurantiewezen (hierna CBFA) gepubliceerde tabel met de statistieken van de in 2006 verzekerde en overleden mannen en vrouwen. In tegenstelling tot hetgeen artikel 5, lid 2, van de richtlijn voorschrijft, heeft die tabel niet het voorwerp uitgemaakt van enige maatregel tot bekendmaking en zou die moeilijk te vinden zijn op de website van de CBFA; de commentaren bij de tabel beperken zich ertoe het dispositief van de wet over te nemen, zonder enige informatie te verstrekken over de oorsprong van de gegevens en de wijze waarop die zijn verzameld; er wordt geen enkele uitleg gegeven over het verband tussen die gegevens en de proportionele verschillen in premies en uitkeringen voor de verzekerden, zoals de richtlijn voorschrijft; er wordt geenszins aangegeven dat die gegevens uitsluitend betrekking hebben op de levensverzekeringen, waartoe de door de wetgever besliste afwijkingsmogelijkheid zich beperkt; bovendien vertoont de tabel « talrijke ernstige » anomalieën, waaronder het feit dat de verstrekte gegevens alleen betrekking hebben op het jaar 2006, of nog, het feit dat wordt verwezen naar verzekerde mannen en verzekerde vrouwen, zonder de omvang van de betrokken categorieën nauwkeurig te kunnen bepalen. In elk geval zou uit de verstrekte gegevens niet blijken dat het sterftecijfer bij mannen groter is dan bij vrouwen.

De verzoekers besluiten dat de gegevens op de website van de CBFA, naast het discrete karakter van de bekendmaking ervan, noch pertinent, noch nauwkeurig, noch betrouwbaar zouden zijn.

A.4.4.2. De Ministerraad repliceert dat de bestreden wet, met inachtneming van artikel 5, lid 2, van de richtlijn, de CBFA ermee heeft belast de actuariële en statistische gegevens te verzamelen en bekend te maken. De uitvoering van die opdracht door de CBFA ontsnapt aan het toezicht van het Hof. De wetgever heeft, wat hem betreft, de voorschriften van artikel 5, lid 2, in acht genomen door uitdrukkelijk te voorzien in de bekendmaking van actuariële en statistische gegevens die voor iedereen toegankelijk zijn.

Daarnaast betwist de Ministerraad dat de tabel met statistieken niet openbaar zou zijn; de actuariële gegevens hebben dus wel degelijk het voorwerp uitgemaakt van een maatregel van bekendmaking in de zin van de artikel 10 van de wet van 10 mei 2007 en overeenkomstig de voorschriften van artikel 5, lid 2, van de richtlijn. Er wordt eveneens opgemerkt dat de redenering van de verzoekende partijen in verband met die gegevens buitensporig is en steunt op onjuiste hypothesen, zoals met name de kritiek betreffende de deskundigheid van de actuarissen.

Ten aanzien van het eerste middel

A.5. In dat middel wordt de schending aangevoerd « van de artikelen 10, 11 en 11bis van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 13 van het EG-Verdrag, de richtlijn 2004/113/EG van de Raad van 13 december 2004 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten, de artikelen 20, 21 en 23 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, artikel 26 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen ». Volgens de verzoekende partijen is de afwijkingsmogelijkheid bedoeld in artikel 5, lid 2, van de richtlijn houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten, in strijd met het primair gemeenschapsrecht en meer bepaald met het beginsel van de gelijkheid van de geslachten, zoals verankerd in het gemeenschapsrecht.

A.6.1. In het verzoekschrift wordt in de eerste plaats herinnerd aan verschillende arresten van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (hierna : Hof van Justitie) en van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, alsook aan verschillende internationale bepalingen die ter zake van toepassing zijn : artikel 23 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, dat bepaalt dat de gelijkheid tussen mannen en vrouwen moet worden gewaarborgd op alle gebieden, met inbegrip van werkgelegenheid, beroep en beloning; artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, dat eveneens de discriminaties op grond van geslacht verbiedt bij het genot van de rechten en vrijheden die erin verankerd zijn; ten slotte artikel 6, lid 2, van het Verdrag betreffende de Europese Unie, dat bepaalt dat de Unie de grondrechten eerbiedigt, zoals die worden gewaarborgd door het voormelde Verdrag en zoals zij uit de gemeenschappelijke constitutionele tradities van de lidstaten voortvloeien, als algemene beginselen van het gemeenschapsrecht.

A.6.2. Vervolgens onderstrepen de verzoekende partijen dat geslacht, zoals ras of huidskleur, een genetische factor is waarop het individu geen enkele vat heeft; het zou een per definitie onderscheidende factor zijn die enkel op de aard berust. Zoals blijkt uit de conclusies van de advocaat-generaal voorafgaand aan het arrest *Lindorfer* van het Hof van Justitie van 11 september 2007, kan niet worden aanvaard dat individuen verschillend worden behandeld enkel omdat ze behoren tot een groep die ze niet kiezen en kan men geen verschillen in behandeling tussen individuen verantwoordelijk maken die uitgaan van algemene vaststellingen die in werkelijkheid slechts waargenomen gemiddelden zijn met betrekking tot groepen van individuen.

A.7. In ondergeschikte orde zou, indien het Hof twijfelt over de niet-overeenstemming van artikel 5, lid 2, van de richtlijn met het in het gemeenschapsrecht verankerde beginsel van de gelijkheid van de geslachten, met toepassing van artikel 234 van het EG-Verdrag aan het Hof van Justitie een prejudiciële vraag moeten worden gesteld teneinde de geldigheid van die richtlijn te beoordelen; de verzoekers stellen aan het Hof een formulering van die vraag voor.

A.8. De Ministerraad voert in de eerste plaats de niet-ontvankelijkheid van het middel aan omdat het uitsluitend is gericht tegen een internationaalrechtelijke bepaling : in tegenstelling tot wat de titel ervan laat uitschijnen, is dat middel immers niet afgeleid uit de schending, door de bestreden wet, van artikel 5, lid 2, van de richtlijn, maar wel uit de onregelmatigheid van dat artikel 5, lid 2, zelf; de verzoekende partijen vragen aan het Hof te oordelen over de geldigheid van de Europese bepaling en niet van de bestreden bepaling.

In zijn memorie van wederantwoord onderstreept de Ministerraad opnieuw dat zowel het verzoekschrift als de memorie van antwoord van de verzoekende partijen talrijke betwistingen bevatten van het beginsel zelf van de afwijking vervat in de Europese norm, waarvan de bestreden wet slechts een toepassingsvoorbeeld is. Hun stelling zou uitgaan van het feit dat de afwijking vervat in artikel 5, lid 2, van de richtlijn zelf in strijd zou zijn met het absoluut beginsel van de gelijkheid van de geslachten, dat het primair gemeenschapsrecht zou voorstaan. Die vaststelling zou, voor zover dat nodig is, worden versterkt door het verzoek om aan het Hof van Justitie een prejudiciële vraag te stellen. De Ministerraad merkt eveneens op dat de verzoekende partijen het opportuun hebben geacht hun eerste middel opnieuw te formuleren in hun memorie van antwoord, waaruit zou blijken dat de verzoekende partijen zelf toegeven dat de uitleg van het eerste middel in hun verzoekschrift het Hof alleen ertoe zou kunnen brengen om zich, alvorens te oordelen over de grondwettigheid van de bestreden handeling, uit te spreken over de geldigheid van artikel 5, lid 2, van de richtlijn.

Daar het ontsnapt aan de bevoegdheid van het Hof zou het eerste middel derhalve onontvankelijk moeten worden verklaard.

A.9. Ten gronde onderzoekt de Ministerraad achtereenvolgens het verschil tussen de verzekeringsaangelegenheden – die waarvoor een premiedifferentiatie kan worden toegestaan en die waarvoor dat niet het geval is -, het toegestane verschil tussen mannen en vrouwen en het verzoek om een prejudiciële vraag te stellen aan het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen.

A.10.1. In verband met de verzekeringen die het voorwerp kunnen uitmaken van een premiedifferentiatie, voert de Ministerraad aan dat het erkende doel van de wetgever erin bestond de negatieve gevolgen van een absolute niet-differentiatie te beperken – of zelfs uit te sluiten; die risico's zijn geïdentificeerd en gekwantificeerd, steunend op een analyse van het standpunt van de verschillende betrokken partijen en van deskundigen-actuarissen; er is een gedetailleerde analyse gemaakt van de verschillende verzekeringssectoren, alsook van hun subsectoren, teneinde het bestaan van een risico van een verhoging, verlaging of behoud van de premies aan te tonen.

Om het risico van een vermeerdering van de kostprijs van de verzekering op te vangen, heeft de wetgever ervoor gekozen een duidelijk gedefinieerde reeks van hypothesen op te nemen die kunnen ontsnappen aan de strikte gelijkheid tussen mannen en vrouwen, hypothesen die strikt afgebakend zijn : door de voorwaarden waaronder die mogelijk zijn; door de verzekeringstakken die in aanmerking komen; door de duur van de uitzondering en ten slotte door de vormvereisten om die te kunnen uitvoeren; de uitzondering is dus zeer beperkt en strekt ertoe tegemoet te komen aan alleen die uitzonderingen die werkelijk noodzakelijk zijn om de premieverhoging te beperken die zou voortvloeien uit een absolute gelijkheid tussen de geslachten.

Het onderscheid tussen de verzekeringstakken die al dan niet een uitzondering op het beginsel van de absolute gelijkheid van de geslachten kunnen genieten, steunt derhalve op objectieve en verifieerbare motieven die perfect aangepast zijn aan het nagestreefde doel – de nadelige gevolgen voorkomen van een reglementering die nochtans beschermend moet zijn.

A.10.2. In zijn memorie van wederantwoord merkt de Ministerraad op dat de verzoekende partijen niet antwoorden op zijn opmerkingen in verband met de ontstentenis van een discriminatie tussen de aangelegenheden die het voorwerp kunnen uitmaken van een premiedifferentiatie.

A.11.1. Het onderscheid dat tussen mannen en vrouwen op het niveau van de premies wordt gemaakt, is volgens de Ministerraad niet alleen objectief, maar ook redelijk verantwoord : het strekt ertoe het doel te bereiken dat de wetgever nastreefde in navolging van de Europese wetgever en dat erin bestaat de nadelige gevolgen te voorkomen van een reglementering die de belangen van mannen en vrouwen beschermt. Zoals reeds is opgemerkt, heeft de wetgever dat onderscheid strikt afgebakend en is dat onderscheid alleen toegestaan in zeer beperkte hypothesen : de sector van de levensverzekering, op voorwaarde dat het geslacht een bepalende factor blijkt bij de beoordeling van de risico's op basis van de actuariële gegevens. De Ministerraad stelt vast dat de statistieken aantonen dat de levensduur van vrouwen hoger ligt, feit dat volkomen vaststaat. De verslagen van de Commissie voor Verzekeringen laten overigens geen enkele twijfel bestaan over de impact van een uniformering van de tarieven in die sector : de kostprijs voor de verzekerde zou (aanzienlijk) toenemen of in het beste geval niet afnemen. De Europese wetgever heeft echter, in de overwegingen van de richtlijn, uitdrukkelijk gewag gemaakt van het grondbeginsel van een niet-discriminatie tussen de geslachten, maar ook van de noodzaak om dat niet op absolute wijze te benaderen, teneinde een goede bescherming van de verzekerden te handhaven.

Tot slot is het onderscheid tussen mannen en vrouwen volgens de Ministerraad duidelijk gedefinieerd, strikt afgebakend en verantwoord door het doel dat erin bestaat de verzekerden tegen tariefstijgingen te beschermen.

A.11.2. In hun memorie van antwoord voeren de verzoekende partijen aan dat de Ministerraad de regel van de gelijkheid van de geslachten « banaal » tracht te maken en hierdoor het bijzondere belang van die regel, zowel in de interne orde en meer bepaald in de Grondwet, als in de internationale en communautaire orde ontkent. Dat bijzondere belang zou met name worden bevestigd door het feit dat die regel het voorwerp uitmaakt van autonome bepalingen die losstaan van de algemene niet-discriminatieregels, door de rol die ter zake is toevertrouwd aan het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, door het grote aantal communautaire richtlijnen, alsook door de rechtspraak van zowel het Hof als het Europees Hof voor de rechten van de mens. Volgens de verzoekende partijen is de regel van de gelijkheid in het intern en in het internationaal recht een vrijwel absolute norm geworden, waarvan slechts in uitzonderlijke omstandigheden kan worden afgeweken.

Die regel van de gelijkheid van de geslachten zou bijgevolg in geen enkel geval kunnen wijken voor commerciële of financiële overwegingen. Bovendien zou de Ministerraad het in het beroep onderstreepte feit over het hoofd zien dat het geslacht een genetische factor is waarop het individu geen enkele vat heeft (in tegenstelling tot het vermogen van het voertuig in de motorrijtuigverzekering bijvoorbeeld) en, zoals ras en huidskleur, per definitie een onderscheidende factor is. Het criterium van het geslacht zou overigens geenszins een pertinente factor zijn om het risico te beoordelen : in verband met de levensverzekeringen zouden alleen de aan de levenswijze verbonden gedragsfactoren (roken, voedingswijze, stress, sport, rijgedrag, enz.) de levensduur van de individuen kunnen verklaren; niet het geslacht op zich zou de levensduur van de individuen verklaren, maar het geslacht zou in werkelijkheid een substitutiecriterium zijn waarvan de verzekeraars louter gemakshalve gebruikmaken.

De verzoekende partijen merken ten slotte op dat de aanneming van de bestreden wet in werkelijkheid uitgaat van een kritiek in verband met de opname van de afwijkingsbepaling in de richtlijn : mochten alle Europese landen ertoe verplicht zijn geweest elke discriminatie op basis van geslacht te verbieden, dan zou het wetsvoorstel niet zijn ingediend, vermits in dat scenario alle Europese verzekeringsmaatschappijen op concurrentievlak gelijk zouden zijn behandeld.

A.11.3. Wat het verband tussen de levensduur en de levenswijze betreft, merkt de Ministerraad in zijn memorie van wederantwoord op dat, los van de redenen van de langere statistische levensduur van de vrouwen, vrouwen langer leven dan mannen.

A.12.1. In verband met de prejudiciële vraag die de verzoekende partijen willen laten stellen aan het Hof van Justitie, merkt de Ministerraad op dat dat verzoek aantoont hoezeer het middel in werkelijkheid is gericht tegen de Europese bepaling en niet tegen de voor het Grondwettelijk Hof bestreden bepaling. Alleen daarom zou de vraag van de verzoekers moeten worden afgewezen.

De Ministerraad voegt eraan toe dat een nationaal rechtscollege, indien het bevoegd is voor het bodemgeschil, alleen ertoe verplicht is een vraag aan het Hof van Justitie te stellen wanneer het twijfels heeft over de geldigheid van een communautaire handeling. Te dezen zou die twijfel voortvloeien uit het feit dat de richtlijn in strijd zou zijn met het beginsel van de absolute gelijkheid tussen mannen en vrouwen zoals het zou zijn verankerd in het gemeenschapsrecht: volgens de Ministerraad kan echter niet worden betwist dat de Europese wetgever, hoewel hij uitdrukkelijk erop heeft gewezen dat de gelijkheid tussen mannen en vrouwen een grondbeginsel van het gemeenschapsrecht is, eveneens behoorlijk verantwoorde afwijkingen heeft toegestaan; hij heeft zeker rekening gehouden met het beginsel van de gelijkheid van de geslachten en met het belang ervan ten aanzien van het internationaal recht, maar hij heeft dat beginsel van de gelijkheid van de geslachten alleen gematigd om de belangen van de verzekerden, of zij nu man of vrouw zijn, beter te beschermen.

A.12.2. In hun memorie van antwoord betwisten de verzoekende partijen de bewering van de Ministerraad volgens welke die prejudiciële vraag de klacht voor de Europese Commissie zou omzeilen of overlappen. Terwijl de prejudiciële vraag over de geldigheid betrekking heeft op de overeenstemming, met het primair gemeenschapsrecht, van artikel 5, lid 2, van de richtlijn, heeft de klacht die de eerste verzoekende partij voor de Commissie heeft ingesteld, een heel ander onderwerp: de Commissie in kennis stellen van de schending, door de bestreden wet, van artikel 5, lid 2, van de richtlijn.

Ten aanzien van het tweede middel

A.13. Het tweede vernietigingsmiddel is eveneens afgeleid uit de schending van de artikelen 10, 11 en 11bis van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 13 van het EG-Verdrag, met de voormelde richtlijn, met de artikelen 20, 21 en 23 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, met artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, met artikel 26 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en met het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen.

Dat middel is opgedeeld in drie onderdelen.

Wat het eerste onderdeel betreft

A.14.1. De verzoekers voeren aan dat artikel 3 van de bestreden wet, dat artikel 10 van de wet van 10 mei 2007 wijzigt, in strijd is met de in het middel beoogde bepalingen door toe te staan dat een onderscheid rechtstreeks op geslacht kan worden gebaseerd voor de bepaling van de verzekeringspremies en -prestaties van de levensverzekeringsovereenkomsten in de zin van artikel 97 van de wet van 25 juni 1992 op de landverzekeringsovereenkomst. Artikel 10, derde lid, en artikel 11bis van de Grondwet waarborgen de gelijkheid van de geslachten en hierop is geen enkele uitzondering mogelijk – anders wordt het belang ervan volledig tenietgedaan, vermits het algemeen beginsel van de gelijkheid en de niet-discriminatie reeds in de Grondwet was vervat.

A.14.2. Hoogstens zou kunnen worden aangenomen dat « zeer sterke » overwegingen, volgens de bewoordingen van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, een uitzondering op de regel van de gelijkheid tussen vrouwen en mannen kunnen verantwoorden.

De verzoekende partijen zijn van mening dat dergelijke « zeer sterke » overwegingen te dezen niet aanwezig zijn en verwijzen hieromtrent naar het standpunt van advocaat-generaal Jacobs in zijn conclusies voorafgaand aan het arrest *Lindorfer* van het Hof van Justitie van 11 september 2007. Zij merken met name op

dat artikel 3 van de bestreden wet een rechtstreeks en uitsluitend op geslacht gebaseerd onderscheid uitdrukkelijk toestaat, waarbij het geslacht, zoals zij reeds hebben opgemerkt, een genetische factor is waarop het individu geen enkele vat heeft.

A.14.3. Zelfs in de veronderstelling – *quod non* – dat dergelijke discriminaties op grond van geslacht zouden kunnen worden toegestaan door de wetgever wanneer een dwingende reden wordt aangevoerd, zijn de verzoekende partijen van mening dat een dergelijke dwingende reden, die de fundamentele regel van de gelijkheid van de geslachten buiten werking kan stellen, te dezen ontbreekt.

Tijdens de parlementaire voorbereiding zijn immers twee elementen aangevoerd om die rechtstreeks op geslacht gebaseerde discriminaties te verantwoorden – het risico van een verhoging van de verzekeringspremies voor vrouwen en het risico van *shoppen* in het buitenland -, en die elementen zijn niet aanvaardbaar. Ten eerste betreft het slechts risico's. Vervolgens worden zij geenszins aangetoond en zouden zij, volgens de verzoekende partijen, zelfs louter hypothetisch zijn; aldus wordt op geen enkele wijze aangetoond dat, indien de bestreden wet geen gebruik zou maken van de afwijkingsmogelijkheid van artikel 5, lid 2, van de richtlijn, de Belgische verzekeraars een commercieel nadeel zouden lijden doordat vrouwen een goedkopere verzekering in het buitenland zouden gaan sluiten – *a fortiori* rekening ermee houdend dat Frankrijk, Luxemburg en Nederland eveneens van de afwijkingsmogelijkheid hebben gebruikgemaakt : het risico van concurrentiedruk zou bijgevolg onbestaande zijn.

In elk geval zouden die risico's, zelfs indien zij zouden worden aangetoond – *quod non* –, de regel van de gelijkheid van de geslachten niet buiten werking kunnen stellen : die regel mag immers niet wijken voor commerciële overwegingen of overwegingen die verband houden met de rendabiliteit van de verzekeringssector wanneer het de beschaming van een grondrecht betreft. De verzoekende partijen verwijzen naar het voormelde arrest *Lindorfer*, waarin het Hof van Justitie heeft onderstreept dat het gebruik van naar geslacht gedifferentieerde factoren niet objectief kon worden verantwoord door de noodzaak om een gezond financieel beheer van de betrokken sector te waarborgen.

A.14.4. De verzoekende partijen herinneren aan het feit dat het criterium van het geslacht inzake levensverzekering niet relevant is en voegen eraan toe dat verschillende Europese verzekeraars (zoals bijvoorbeeld in Frankrijk) gebruikmaken van geslachtsneutrale sterftetafels in de levensverzekering : er kan bijgevolg niet worden beweerd dat het behoud van een discriminatie op grond van geslacht aan een dwingende vereiste zou beantwoorden.

A.15.1. De Ministerraad voert aan dat de verzoekende partijen steunen op een tekstuele lezing van de artikelen 10, derde lid, en 11*bis* van de Grondwet, die geen rekening houdt met de juridische werkelijkheid, noch met de rechtspraak van het Hof en van de andere rechtscolleges inzake grondrechten, met name op het vlak van de gelijkheid van behandeling.

Volgens het arrest nr. 157/2004 van 6 oktober 2004 kan een verschil in behandeling tussen mannen en vrouwen aldus niet worden uitgesloten, op voorwaarde dat het berust op een objectief criterium en redelijk verantwoord is; het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen laat evenzo in zijn overwegingen 54 en volgende van zijn voormeld arrest *Lindorfer* duidelijk verstaan dat een verschil in behandeling tussen mannen en vrouwen mogelijk is, op voorwaarde dat dat verschil objectief verantwoord is en op aanvaardbare motieven steunt.

A.15.2. Te dezen heeft de wetgever – die als dusdanig geen verschil invoert tussen mannen en vrouwen, maar het mogelijk maakt rekening te houden met het geslacht voor de berekening van de premies en van de prestaties – zijn keuze ruim verantwoord door, zoals reeds is opgemerkt, die maatregel in grote mate aan voorwaarden te koppelen : het onderscheid dat mag worden ingevoerd, moet rechtstreeks en proportioneel zijn, het is alleen mogelijk wanneer het geslacht een bepalende factor is bij de risicobeoordeling en bovendien moet dat bepalende karakter voortvloeien uit relevante en nauwkeurige actuariële en statistische gegevens; aan al die voorwaarden moet worden voldaan.

A.15.3. De Ministerraad merkt eveneens op dat, in tegenstelling tot wat de verzoekende partijen aanvoeren, volgens de wetgever niet alleen de levensvatbaarheid van de Belgische verzekeringssector ten grondslag ligt aan het verschil in behandeling tussen mannen en vrouwen : het bepalende motief zouden volgens de Ministerraad de mogelijke nadelige gevolgen van een uniformisering van de premies zijn geweest. Door te steunen op adviezen van deskundigen, verzameld en voorgesteld in het advies van de Commissie voor Verzekeringen van 11 augustus 2004, heeft de wetgever rekening willen houden met het risico dat de

verzekerden meer zouden moeten betalen; het doel van de wet – en, via de wet, van de richtlijn – bestaat in feite erin de personen, te dezen de verzekerden, beter te beschermen.

A.16.1. In hun memorie van antwoord beschrijven de verzoekende partijen – die antwoorden op de volledige argumentatie van de Ministerraad in verband met het tweede middel – in detail de twee risico's die worden aangevoerd om de bestreden wet te verantwoorden, namelijk het risico van een algemene premieverhoging en het risico van een uitstroom naar het buitenland.

A.16.2. Het risico van een algemene premieverhoging zou geenszins blijken uit ernstige wetenschappelijke studies : de wetgever heeft tijdens de parlementaire voorbereiding aldus geenszins aangetoond dat de toepassing van geslachtsneutrale tarieven in andere Staten daadwerkelijk heeft geleid tot een algemene premieverhoging. Wat het advies van de deskundigen-actuarissen betreft, zou de Ministerraad evenzo het advies verzwijgen van verschillende deskundigen - genoemd door de verzoekende partijen -, wier standpunt volledig afwijkt van dat van sommige actuarissen : dat zou het advies sterk relativeren van de deskundigen-actuarissen, wier onafhankelijkheid ten opzichte van de verzekeraars overigens betwistbaar zou zijn. Zij voegen daaraan toe dat de meeste door de verzekeringsmaatschappijen gemaakte tariefkeuzen zouden voortvloeien uit commerciële of concurrentiegebonden overwegingen en geenszins door de actuariële wetenschap zouden zijn opgelegd.

A.16.3. Het risico van een op « uitstroom naar het buitenland » - dat blijkens de parlementaire voorbereiding de belangrijkste reden zou zijn om de bestreden wet aan te nemen - zou evenmin zijn bewezen en is bovendien onrealistisch. Men kan zich immers afvragen uit welke landen het concurrentiegevaar zou komen, daar de buurlanden van België eveneens van de afwijkingsmogelijkheid hebben gebruikgemaakt. Dat risico zou niet gegrond zijn, temeer daar de buitenlandse maatschappijen ertoe verplicht zijn het Belgisch recht na te leven wanneer zij in België werkzaam zijn en daar het verbod van discriminatie op grond van geslacht, door de aard ervan, een « politiewet » vormt die geldt voor de buitenlandse marktdeelnemers die zich via de vrijheid van vestiging of het vrije verkeer van diensten tot de Belgische markt richten.

A.16.4. In elk geval zouden die risico's, zelfs indien ze zouden worden aangetoond - *quod non* -, de toepassing van de regel van de gelijkheid van de geslachten niet mogen vrijdelen : die regel mag immers niet wijken voor commerciële overwegingen of overwegingen die verband houden met de rendabiliteit van de verzekeringssector.

De verzoekende partijen merken ten slotte op dat verschillende Europese verzekeraars gebruikmaken van geslachtsneutrale sterftetafels in de levensverzekering, zodat niet kan worden verklaard dat het behoud van een discriminatie op grond van geslacht zou tegemoetkomen aan een dwingende noodzaak. Verschillende studies zouden overigens aantonen dat het verschil in levensverwachting tussen mannen en vrouwen sterk en voortdurend aan het afnemen is.

Wat het tweede onderdeel betreft

A.17. In dat onderdeel wordt artikel 3 van de bestreden wet verweten een uitzonderingsregeling in te voeren voor de levensverzekeringsovereenkomsten in de zin van artikel 97 van de wet van 25 juni 1992 op de landverzekeringsovereenkomst, zonder dat die uitzonderingsregeling steunt op enige objectieve en redelijke verantwoording.

Niet alleen zou in de parlementaire voorbereiding geen enkele objectieve en redelijke verantwoording worden gegeven voor die tot de levensverzekeringen beperkte uitzondering, maar bovendien zou die op geen enkele wijze kunnen worden verantwoord; elke verzekeringsovereenkomst zou immers mogelijk variaties op het vlak van de schadelast of van de risico-intensiteit kunnen vertonen naar gelang van het geslacht van de verzekerden : een en ander blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat in de BA-moterrijtuigverzekering jonge vrouwen voor de verzekeraar een beter risico vormen dan jonge mannen.

A.18.1. De Ministerraad herinnert aan het zorgvuldige en evenredige karakter van de afwijkingsregeling die de wetgever heeft aangenomen, alsook aan de periodieke evaluatie ervan, en voert aan dat de beperking tot de levensverzekeringen voortvloeit uit een aantal amendementen die zijn ingediend tijdens de totstandkoming van de tekst. De wetgever heeft zijn denkwerk met name doen steunen op de adviezen van de Commissie voor Verzekeringen, die in twee adviezen (C/2004/353 en C/2006/1054) het specifieke karakter van de verschillende verzekeringssectoren heeft onderstreept waarvoor een onderscheid kon worden overwogen : de wetgever heeft die adviezen kritisch geëvalueerd, waarbij hij uiteindelijk slechts één van de door de deskundigen-actuarissen

overwogen sectoren heeft gekozen. In zijn memorie van wederantwoord relateert de Ministerraad het feit dat een deskundige van die Commissie een andersluidend advies heeft uitgebracht : dat feit kan niet leiden tot de verwerping van alle uitgebrachte standpunten, *a fortiori* rekening ermee houdend dat diezelfde deskundige eveneens toegeeft dat het geslacht een rol speelt in de levensverzekeringen, ook al preciseert hij het belang van andere factoren, zoals roken, alcoholgebruik, enz. In dat opzicht preciseert de Ministerraad dat de bestreden tekst geenszins verhindert dat de premies worden berekend op grond van andere criteria dan dat van het geslacht : hij erkent alleen dat het geslacht een bepalende factor is die de levensverwachting beïnvloedt.

A.18.2. De beperking van de afwijking tot de levensverzekeringen, die in de parlementaire voorbereiding zeker wordt gemotiveerd, is derhalve volkomen verantwoord door de wetgever.

Wat het derde onderdeel betreft

A.19. In dat onderdeel van het tweede middel – dat de verzoekende partijen verbinden aan het derde middel – wordt de overgangsregeling bekritiseerd waarin artikel 4 van de bestreden wet heeft voorzien in afwachting van de bekendmaking, door de CBFA, van de actuariële en statistische gegevens bedoeld in artikel 10, § 3, van de wet van 10 mei 2007 : die bepaling zou de vaststelling versterken dat de regel van de gelijkheid van de geslachten is geschonden en zou grondwettelijk gezien onaanvaardbaar zijn en door het gemeenschapsrecht niet zijn toegestaan.

A.20. Volgens de Ministerraad vormt het bestreden artikel 4 een overgangsmaatregel in afwachting van de bekendmaking, door de CBFA, van de voormelde gegevens, maar houdt het daarom niet in dat de verzekeraars op willekeurige wijze kunnen handelen : integendeel, de wetgever legt de verzekeraars op om alleen gebruik te maken van op geslacht gebaseerde differentiatiecriteria wanneer het onderscheid objectief verantwoord is door een gewettigd doel en indien de middelen om dat doel te bereiken, gepast en noodzakelijk zijn.

De overgangsmaatregel – die door de CBFA uiterlijk vóór 20 juni 2008 moest worden uitgevoerd – moest het mogelijk maken de op geldige wijze toegekende afwijking effectief uit te voeren, met dien verstande dat hij geen afwijking bevatte van de verplichtingen om de afwijkingen te doen steunen op pertinente en nauwkeurige actuariële en statistische gegevens; in verband met dat laatste punt voert de Ministerraad aan dat een conforme interpretatie noodzakelijk is : de verzekeraars moeten rekening houden met pertinente en nauwkeurige actuariële en statistische gegevens, overeenkomstig het internationaal recht.

Ten aanzien van het derde middel

A.21. Dat middel, afgeleid uit de schending van dezelfde bepalingen als die welke worden beoogd in de twee andere middelen, omvat twee onderdelen.

Wat het eerste onderdeel betreft

A.22. De verzoekende partijen verwijten de bestreden wet, die beweert gebruik te maken van de afwijkingmogelijkheid van artikel 5, lid 2, van de richtlijn, dat zij niet is aangenomen vóór 21 december 2007, in tegenstelling tot wat de voormelde gemeenschapsbepaling voorschrijft. Met schending van dat artikel 5 heeft de wetgever een uitzondering ingevoerd op de regel van de gelijkheid tussen mannen en vrouwen die door het gemeenschapsrecht verboden is; de wetgever schendt hiermee eveneens de artikelen 10, 11 en 11*bis* van de Grondwet.

De verzoekende partijen preciseren dat zij het Hof niet vragen een rechtstreekse toetsing uit te voeren ten aanzien van de in het middel aangevoerde internationale en gemeenschapsbepalingen, maar wel, overeenkomstig zijn rechtspraak, ten aanzien van de artikelen 10, 11 en 11*bis* van de Grondwet, in samenhang gelezen met die bepalingen.

A.23.1. In hoofdorde is de Ministerraad van mening dat het middel niet ontvankelijk is, in zoverre het uitsluitend is gericht tegen een internationaalrechtelijke bepaling. Hoewel de verzoekende partijen beweren in hun middelen een discriminatie vast te stellen, maken zij aldus niet de minste vergelijking en geven zij geenszins aan wie zou worden gediscrimineerd ten opzichte van wie, noch op welke manier. Bij ontstentenis van een

vergelijking zouden de verzoekende partijen in werkelijkheid de vernietiging nastreven van de bestreden wet wegens een rechtstreekse schending van de richtlijn – waarvan het Hof zich onthoudt.

Het Hof zou dus niet bevoegd zijn om van een dergelijk middel kennis te nemen. Het zou op zijn minst niet ontvankelijk zijn, in zoverre daarin niet wordt aangegeven van welke discriminatie sprake is, tussen welke categorieën van burgers en op welke manier die zouden worden gediscrimineerd.

A.23.2. In hun memorie van antwoord voeren de verzoekende partijen aan dat het toezicht op de naleving, door de wetgever, van de grondwettelijke regels van gelijkheid en niet-discriminatie eveneens betrekking heeft op de naleving, door de wetgever, van de normen van het gemeenschapsrecht waarin diezelfde regels zijn verankerd; de schending van een norm van het gemeenschapsrecht – zoals een richtlijn – die het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie bevestigt, zou *ipso facto* de schending inhouden van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet. De door de Ministerraad aangevoerde exceptie zou derhalve moeten worden verworpen.

A.24.1. Wat de grond van dat eerste onderdeel van het derde middel betreft, voert de Ministerraad aan dat de tekst van de richtlijn op nuttige wijze moet worden geïnterpreteerd, met name door aan de lidstaten de volledige omzettingstermijn toe te kennen waarin zij voor hen voorziet; zij zou overigens het onderscheid maken tussen de « toestemming om af te wijken » en de « beslissing om afwijkingen toe te staan » : wat vóór 21 december 2007 moest zijn gerealiseerd, is de « beslissing » om toe te staan, de politieke keuze, die te dezen zou zijn genomen met de indiening van het wetsvoorstel van 21 november 2007, of zelfs uiterlijk met de uiteindelijke aanneming van de wet op 20 december 2007.

A.24.2. In zijn memorie van wederantwoord voegt de Ministerraad eraan toe dat de datum van 21 december 2007 in elk geval is nageleefd, aangezien, in rechte, de afwijking van het beginsel van de absolute gelijkheid tussen mannen en vrouwen niet is ingevoerd bij de bestreden wet, maar wel bij artikel 10 van de wet van 10 mei 2007. Ook al heeft de bestreden wet dat artikel 10 gewijzigd om de draagwijdte van de afwijking te preciseren, toch is de beslissing om de afwijking toe te staan ruim vóór 21 december 2007 genomen, vermits zij is vervat in een wet die op 10 mei 2007 is bekrachtigd en afgekondigd.

Artikel 17 van de richtlijn zou, door te bepalen dat de lidstaten beschikten over een termijn tot en met 21 december 2007 om de nationale toepassingsbepalingen in werking te doen treden, met name een eventuele terugwerkende kracht van een nationale bepaling mogelijk hebben gemaakt. Dat is wat de wetgever te dezen heeft gedaan : hij heeft gebruik gemaakt van de afwijkingsmogelijkheid, waarbij hij die heeft beperkt ten opzichte van de vroegere draagwijdte ervan.

A.24.3. In hun memorie van antwoord betwisten de verzoekende partijen de door de Ministerraad verdedigde stelling, die in tegenspraak zou zijn met zowel de grondwettelijke regels inzake de totstandkoming van de wetten als de duidelijke bewoordingen van artikel 5, lid 2, van de richtlijn.

Zij herinneren eraan dat de in dat artikel 5, lid 2, bepaalde voorwaarden voor het gebruikmaken van de mogelijkheid strikt moeten worden geïnterpreteerd, vermits zij uitzonderlijk afwijken van de regel van de gelijkheid van behandeling tussen mannen en vrouwen, en dat een Staat, volgens een vaste rechtspraak, geen maatregelen, praktijken of situaties van zijn interne juridische orde zou kunnen aanvoeren om te verantwoorden dat niet is voldaan aan de verplichtingen die van rechtswege om hem rusten. De rechtsleer heeft de traagheid van de Belgische wetgever duidelijk aangeklaagd en bijgevolg ook de ongegrondheid van de bestreden wet : niet alleen het feit dat niet tijdig van de mogelijkheid is gebruikgemaakt, zou dus in het geding zijn, maar ook de grondslag zelf van de bestreden wet.

In dezelfde memorie wordt eraan toegevoegd dat de lidstaten geenszins ertoe gehouden waren gebruik te maken van de afwijkingsmogelijkheid waarin artikel 5, lid 2, voorziet, maar dat het slechts een mogelijkheid betrof. Indien een lidstaat van die mogelijkheid geen gebruik heeft gemaakt onder de zeer strikte voorwaarden van artikel 5, lid 2, zal dat bijgevolg geen rechtsvacuüm tot stand brengen : in dat geval is het de principiële regel van de geslachtsneutrale tarieven die van toepassing is en die in overeenstemming is met artikel 10, derde lid, van de Grondwet. Te dezen zou het met andere woorden niet gaan om het feit dat een richtlijn niet tijdig is omgezet, maar wel om het feit dat niet tijdig gebruik is gemaakt van een mogelijkheid om af te wijken van het beginsel van de gelijkheid van de geslachten.

Wat het tweede onderdeel betreft

A.25. In dat onderdeel van het derde middel wordt artikel 4 van de bestreden wet verweten een rechtstreeks onderscheid op grond van geslacht toe te staan bij het bepalen van de verzekeringspremies en -prestaties wanneer geen relevante en nauwkeurige actuariële en statistische gegevens voorhanden zijn, terwijl dergelijke gegevens worden vereist door artikel 5, lid 2, van de richtlijn – dat strikt moet worden geïnterpreteerd, vermits het afwijkt van het beginsel van de gelijke behandeling tussen mannen en vrouwen dat in diezelfde richtlijn is verankerd.

Zoals voor het eerste onderdeel preciseren de verzoekende partijen dat zij het Hof niet vragen een rechtstreekse toetsing uit te voeren ten aanzien van de internationale en gemeenschapsbepalingen die in het middel worden aangevoerd, maar wel, overeenkomstig zijn rechtspraak, ten aanzien van de artikelen 10, 11 en 11*bis* van de Grondwet, in samenhang gelezen met die bepalingen.

- B -

B.1. Bij het Hof is een beroep aanhangig gemaakt tot vernietiging van de wet van 21 december 2007 « tot wijziging van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen wat betreft het geslacht in verzekeringsaangelegenheden ».

Die wet bepaalt :

« Artikel 1. Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 78 van de Grondwet.

Art. 2. Deze wet zet richtlijn 2004/113/EG van de Raad van 13 december 2004 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten om.

Art. 3. Artikel 10 van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen wordt vervangen als volgt :

‘ Art. 10. § 1. In afwijking van artikel 8 kan een proportioneel direct onderscheid gemaakt worden op grond van het geslacht voor de bepaling van verzekeringspremies en -prestaties, als het geslacht een bepalende factor is bij de beoordeling van het risico op basis van relevante en nauwkeurige actuariële en statistische gegevens.

Deze afwijking geldt enkel voor de levensverzekeringsovereenkomsten in de zin van artikel 97 van de wet van 25 juni 1992 op de landverzekeringsovereenkomst.

§ 2. Kosten die verband houden met zwangerschap en moederschap mogen vanaf 21 december 2007 in geen geval nog tot verschillen in verzekeringspremies en -prestaties leiden.

§ 3. De Commissie voor het Bank-, Financie- en Assurantiewezen verzamelt de in § 1 bedoelde actuariële en statistische gegevens, maakt ze uiterlijk op 20 juni 2008 en de geactualiseerde gegevens daarna om de twee jaar bekend en publiceert ze op haar internetpagina. Die gegevens worden om de twee jaar geactualiseerd.

De Commissie voor het Bank-, Financie- en Assurantiewezen is gemachtigd de daartoe benodigde gegevens bij de betrokken instellingen, ondernemingen of personen op te vragen. Zij bepaalt welke gegevens moeten worden overgezonden, alsook de wijze waarop en de vorm waarin dit moet gebeuren.

§ 4. De Commissie voor het Bank-, Financie- en Assurantiewezen verstrekt de Europese Commissie uiterlijk op 21 december 2009 de gegevens waarover zij krachtens dit artikel beschikt. Zij bezorgt deze gegevens aan de Europese Commissie, telkens als ze worden geactualiseerd.

§ 5. De Wetgevende Kamers evalueren vóór 1 maart 2011 de toepassing van dit artikel op basis van de in §§ 3 en 4 bedoelde gegevens, het in artikel 16 van de richtlijn 2004/113/EG bedoelde verslag van de Europese Commissie alsook de toestand in de andere lidstaten van de Europese Unie.

Deze evaluatie vindt plaats op basis van een verslag, dat door een Evaluatiecommissie binnen de 2 jaar aan de Wetgevende Kamers wordt voorgelegd.

De Koning bepaalt, bij een besluit vastgesteld na overleg in de Ministerraad, de nadere regels inzake de samenstelling en de aanstelling van de Evaluatiecommissie, de vorm en de inhoud van het verslag.

De Commissie rapporteert onder andere over de gevolgen van dit artikel op de markttoestand en onderzoekt ook andere segmentatiecriteria dan die welke verband houden met het geslacht.

§ 6. Deze bepaling is niet van toepassing op verzekeringsovereenkomsten die worden gesloten in het kader van een aanvullende regeling voor sociale zekerheid. Voor die overeenkomsten geldt uitsluitend artikel 12. '.

Art. 4. In afwachting van de bekendmaking door de Commissie voor het Bank-, Financie- en Assurantiewezen van de relevante en nauwkeurige actuariële en statistische gegevens, bedoeld in artikel 10, § 3, van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen, vervangen door artikel 2 van deze wet, is direct onderscheid op grond van geslacht toegelaten voor de bepaling van verzekeringspremies en -prestaties, als het objectief gerechtvaardigd is door een legitiem doel en als de middelen om dit doel te bereiken gepast en noodzakelijk zijn. De Commissie voor het Bank-, Financie- en Assurantiewezen maakt de bedoelde gegevens uiterlijk op 20 juni 2008 bekend.

Art. 5. Deze wet treedt in werking op 20 december 2007 ».

B.2. De wet van 10 mei 2007, gewijzigd bij de bestreden wet van 21 december 2007, zet de richtlijn 2004/113/EG van de Raad van 13 december 2004 « houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod

van goederen en diensten » (hierna : de richtlijn van 13 december 2004) om in het interne recht. Artikel 5 van die richtlijn luidt :

« Actuariële factoren

1. De lidstaten zorgen ervoor dat, in alle nieuwe contracten die na 21 december 2007 worden gesloten, het gebruik van sekse als een factor bij de berekening van premies en uitkeringen in het kader van verzekeringsdiensten en aanverwante financiële diensten niet resulteert in verschillen in de premies en uitkeringen van individuele personen.

2. Niettegenstaande lid 1, kunnen de lidstaten vóór 21 december 2007 besluiten proportionele verschillen in premies en uitkeringen voor individuele personen toe te staan in de gevallen waarin sekse een bepalende factor is bij de beoordeling van het risico op basis van relevante en nauwkeurige actuariële en statistische gegevens. De betrokken lidstaten stellen de Commissie van hun besluit in kennis, en zorgen ervoor dat nauwkeurige gegevens die relevant zijn voor het gebruik van sekse als een bepalende actuariële factor worden verzameld en bekendgemaakt, en regelmatig worden geactualiseerd. Deze lidstaten toetsen hun besluit vijf jaar na 21 december 2007 en houden daarbij rekening met het in artikel 15 genoemde verslag van de Commissie. Zij doen het resultaat van de toetsing aan de Commissie toekomen.

3. Kosten die verband houden met zwangerschap en moederschap, mogen in geen geval tot verschillen in premies en uitkeringen voor individuele personen leiden.

De lidstaten kunnen de uitvoering van de maatregelen die noodzakelijk zijn om aan dit lid te voldoen uitstellen tot uiterlijk twee jaar na 21 december 2007. De betrokken lidstaten moeten de Commissie in dat geval onmiddellijk daarvan in kennis stellen ».

B.3. Het eerste middel is, zoals de andere twee middelen, afgeleid uit de schending « van de artikelen 10, 11 en 11*bis* van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 13 van het EG-Verdrag, de richtlijn 2004/113/EG van de Raad van 13 december 2004 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten, de artikelen 20, 21 en 23 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, artikel 26 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen ».

Door gebruik te maken van de mogelijkheid tot afwijking bepaald in artikel 5, lid 2, van de richtlijn van 13 december 2004 zou de bestreden wet de in het middel beoogde bepalingen hebben geschonden, aangezien het voormelde artikel 5, lid 2, zelf in strijd is met het beginsel van de gelijkheid van de geslachten, zoals verankerd in het gemeenschapsrecht.

In ondergeschikte orde, indien het Hof erover zou twijfelen of artikel 5, lid 2, van de voormelde richtlijn niet in overeenstemming is met het beginsel van de gelijkheid van de geslachten, zoals verankerd in het gemeenschapsrecht, vragen de verzoekende partijen om aan het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen een prejudiciële vraag te stellen over de geldigheid van de richtlijn.

B.4. Artikel 6, lid 2, van het Verdrag betreffende de Europese Unie bepaalt :

« De Unie eerbiedigt de grondrechten, zoals die worden gewaarborgd door het op 4 november 1950 te Rome ondertekende Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden en zoals zij uit de gemeenschappelijke constitutionele tradities van de lidstaten voortvloeien, als algemene beginselen van het Gemeenschapsrecht ».

Artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens bepaalt :

« Het genot van de rechten en vrijheden, welke in dit Verdrag zijn vermeld, is verzekerd zonder enig onderscheid op welke grond ook, zoals geslacht, ras, kleur, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale of maatschappelijke afkomst, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte of andere status ».

De artikelen 20, 21 en 23 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie bepalen :

« Artikel 20. Gelijkheid voor de wet

Eenieder is gelijk voor de wet.

Artikel 21. Non-discriminatie

1. Elke discriminatie, met name op grond van geslacht, ras, kleur, etnische of sociale afkomst, genetische kenmerken, taal, godsdienst of overtuigingen, politieke of andere denkbeelden, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte, een handicap, leeftijd of seksuele geaardheid, is verboden.

2. Binnen de werkingssfeer van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap en het Verdrag betreffende de Europese Unie en onverminderd de bijzondere bepalingen van die Verdragen, is elke discriminatie op grond van nationaliteit verboden.

[...]

Artikel 23. Gelijkheid van mannen en vrouwen

De gelijkheid van mannen en vrouwen moet worden gewaarborgd op alle gebieden, met inbegrip van werkgelegenheid, beroep en beloning.

Het beginsel van gelijkheid belet niet dat maatregelen gehandhaafd of genomen worden waarbij specifieke voordelen worden ingesteld ten voordele van het ondervertegenwoordigde geslacht ».

Artikel 26 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten bepaalt :

« Allen zijn gelijk voor de wet en hebben zonder discriminatie aanspraak op gelijke bescherming door de wet. In dit verband verbiedt de wet discriminatie van welke aard ook en garandeert eenieder gelijke en doelmatige bescherming tegen discriminatie op welke grond ook, zoals ras, huidskleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale of maatschappelijke afkomst, eigendom, geboorte of andere status ».

Ten slotte bepaalt artikel 13 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap :

« 1. Onverminderd de andere bepalingen van dit Verdrag, kan de Raad, binnen de grenzen van de door dit Verdrag aan de Gemeenschap verleende bevoegdheden, met eenparigheid van stemmen, op voorstel van de Commissie en na raadpleging van het Europees Parlement, passende maatregelen nemen om discriminatie op grond van geslacht, ras of etnische afstamming, godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele geaardheid te bestrijden.

2. Wanneer de Raad communautaire stimuleringsmaatregelen, harmonisatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen van de lidstaten uitgezonderd, vaststelt ter ondersteuning van de maatregelen die de lidstaten nemen om bij te dragen tot de verwezenlijking van de in lid 1 genoemde doelstellingen neemt hij, in afwijking van lid 1, een besluit volgens de procedure van artikel 251 ».

B.5.1. Aangezien de bestreden wet gebruik maakt van de mogelijkheid waarin artikel 5, lid 2, van de richtlijn van 13 december 2004 voorziet, en de kritiek die de verzoekende partijen in hun eerste middel ten aanzien van de wet formuleren, in dezelfde mate geldt ten aanzien van dat artikel 5, lid 2, dient, teneinde over het beroep uitspraak te doen, eerst de kwestie van de geldigheid van die bepaling van de voormelde richtlijn te worden beslecht.

B.5.2. Het Hof is niet bevoegd om uitspraak te doen over de vraag of die bepaling van de richtlijn al dan niet verenigbaar is met het verbod van discriminatie op grond van geslacht,

dat onder meer vervat is in het voormelde artikel 6, lid 2, van het Verdrag betreffende de Europese Unie.

Op grond van artikel 234 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap is immers « het Hof van Justitie [...] bevoegd, bij wijze van prejudiciële beslissing, een uitspraak te doen : [...] b) over de geldigheid en de uitlegging van de handelingen van de instellingen van de Gemeenschap [...] ».

De derde alinea van hetzelfde artikel bepaalt :

« Indien een vraag te dien aanzien wordt opgeworpen in een zaak aanhangig bij een nationale rechterlijke instantie waarvan de beslissingen volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor hoger beroep, is deze instantie gehouden zich tot het Hof van Justitie te wenden ».

B.6. Bijgevolg dient, alvorens de middelen worden onderzocht, aan het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen de eerste in het beschikkend gedeelte geformuleerde vraag te worden gesteld.

B.7. Uit de parlementaire voorbereiding van de bestreden bepaling blijkt dat eerst werd overwogen die uit te breiden tot verschillende verzekeringstakken, zoals de gezondheidszorgverzekering, de voertuigcascoverzekering, de verzekering burgerrechtelijke aansprakelijkheid motorrijtuigen en de verzekeringen die tot de activiteit « leven » behoren (*Parl. St.*, Kamer, 2007-2008, DOC 52-0404/001, p. 7), maar dat die uiteindelijk is beperkt tot de levensverzekeringen (*Parl. St.*, Kamer, 2007-2008, DOC 52-0404/002).

Indien de eerste prejudiciële vraag ontkennend wordt beantwoord, moet aan het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen worden gevraagd of een afwijking die tot de levensverzekeringsovereenkomsten is beperkt, eveneens onverenigbaar is met het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie.

Om die redenen,

het Hof,

alvorens ten gronde uitspraak te doen,

stelt aan het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen de volgende prejudiciële vragen :

1. Is artikel 5, lid 2, van de richtlijn 2004/113/EG van de Raad van 13 december 2004 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten verenigbaar met artikel 6, lid 2, van het Verdrag betreffende de Europese Unie en meer bepaald met het bij die bepaling gewaarborgde beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie ?

2. Indien de eerste vraag ontkennend wordt beantwoord, is hetzelfde artikel 5, lid 2, van de richtlijn eveneens onverenigbaar met artikel 6, lid 2, van het Verdrag betreffende de Europese Unie wanneer de toepassing ervan wordt beperkt tot de levensverzekeringsovereenkomsten ?

Aldus uitgesproken in het Frans, het Nederlands en het Duits, overeenkomstig artikel 65 van de bijzondere wet van 6 januari 1989, op de openbare terechtzitting van 18 juni 2009.

De griffier,

De voorzitter,

P.-Y. Dutilleux

M. Melchior